

European Centre for the
Development of Vocational Training

VISPĀRĒJS PĀRSKATS PAR PROFESIONĀLO IZGLĪTĪBU LATVIJĀ

1. IZDEVUMS

Pievienots Eiropas ReferNet eKnowVet datubāzei

Rīga 2005

Vispārējs pārskats par profesionālo izglītību Latvijā

01 Vispārīgais politikas konteksts – ietvars uz zināšanām balstītai sabiedrībai

0101 – Politiskais konteksts

- Latvija ir parlamentāra republika, kur Saeimu (parlamentu) ievēl vispārējās vēlēšanās.
- Latvijā ir 26 rajoni, kurus veido 19 novadi un 453 pagasti (2004. gada sākumā) ar vēlētajām pašvaldībām. No 77 Latvijas pilsētām septiņas ir republikas pakļautības.

0102 – Populācija un demogrāfija

- Platība – 64589 km²
- Iedzīvotāji – 2319203 (2004. gada sākumā)
- Demogrāfiskā attīstība

Iedzīvotāju skaits 2002. gada sākumā bija samazinājies par 12%, salīdzinājumā ar iepriekšējās tautas skaitīšanas (1989. gada) datiem, bet 2003. gada sākumā vēl saruka - līdz 2,331 miljoniem.¹

To iedzīvotāju daļa, kas vēl nav sasnieguši darbības vecumu, samazinās (1995. – 20,9% un 2003. – 16,0%). 2004. gada sākumā bērnu (0 - 14 gadu vecu) un pusaudžu skaits uz 1000 darbības iedzīvotāju bija 1,4 reizes mazāks nekā pensijas vecuma iedzīvotāju skaits.² Skolas vecuma iedzīvotāju īpatsvars var samazināties vēl vismaz līdz 2015.gadam.³

Darbības iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā ir pieaudzis tikai pateicoties pensijas vecuma paaugstināšanai (1995. – 56,4% un 2003. – 62,4%).

Demogrāfiskās prognozes liecina, ka darbības iedzīvotāju skaits būs stabili nemainīgs līdz 2010. gadam, jo šai laikā darba tirgū ienāks astoņdesmitajos gados dzimušie (tad bija salīdzinoši augsts dzimstības līmenis). Ekonomiski aktīvi iedzīvotāju skaita samazināšanās ir gaidāma laikā no 2010. līdz 2020. gadam, šai laikā sagaidāma arī iedzīvotāju sastāva novecošanās.

¹ Sociālie procesi Latvijā 2003. – Rīga, CSP, 2003.

² Demogrāfija 2004. – Rīga: CSP, 2004.

³ World Bank labour market study on Latvia, 2003

0103 – Ekonomiskie un darba tirgus indikatori

- Kopš 1990. gadu vidus Latvijas ekonomika nepārtraukti pieaug. No 1996. līdz 2003. gadam Latvijas iekšzemes kopprodukts (IKP) ir palielinājies vidēji gadā par 6,1%. Pieaugums ir īpaši straujš pēdējos gados – par 8% 2001. gadā, bet 2003.gadā – par 7,5%.⁴
  - IKP uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes standartiem ir pieaudzis līdz 36% no ES vidējās pirktspējas 2003. gadā.⁵
  - Latvijas ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija kā galveno valsts ekonomiskās politikas mērķi izvirza attīstīto valstu dzīves standartiem atbilstoša valsts iedzīvotāju labklājības līmeņa sasniegšanu pārskatāmā nākotnē. Tam nolūkam Latvijai nākamo 20-30 gadu laikā nepieciešams sasniegt Eiropas Savienības valstu vidējo iekšzemes kopprodukta līmeni uz vienu iedzīvotāju.⁶
  - Pievienotās vērtības sadalījums pa nozarēm ir mainījies starp 1996. un 2001. gadu par labu pakalpojumiem un celtniecībai uz rūpniecības un lauksaimniecības rēķina. Tai pašā laikā lauksaimniecībā nodarbināto skaits joprojām ir augsts (15,1% 2001. gadā).⁷
1. tabula: Kopējās pievienotās vērtības sadalījuma pa darbības veidiem 1995. un 2001., 2002. gadā (%)

Gads	1995.	2001.	2002.
Lauksaimniecība un mežsaimniecība	9,9	4,9	4,7
Rūpniecība	28,5	18,7	18,6
Celtniecība	5,1	6,1	6,1
Pakalpojumi	56,5	70,3	70,6

Avots: Latvijas statistikas gada grāmata 2002. – Rīga: CSP, 2003., 14. lpp.

- Pēc Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) aprēķiniem, ēnu ekonomikas daļa sastāda 16-17% no IKP, un apmēram puse no tās ir saistīta ar neregistrēto nodarbinātību.

⁴Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību – Rīga: EM, 2004. jūnijs

⁵ Latvijas makroekonomika skaitļos 2002. – Rīga: CSP, 2002., 118 – 119. lpp.

⁶ 2001. g. 17. jūlijā Ministru kabineta pieņemtā Latvijas ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija

⁷ Latvijas statistikas gadagrāmata 2003. – Rīga: CSP, 2003

Vairums no nodarbinātajiem, kuriem nav oficiālu darba attiecību, strādā celtniecībā, tirdzniecībā un dažādos pakalpojumos.⁸

- Vidēji 2002.gadā nodarbināti bija 505 tūkstoši vīriešu un 484 tūkstoši sievietes.
- Latvijā bezdarbnieki tiek oficiāli reģistrēti kopš 1992. gada. Bezdarba līmenis sasniedza augstāko pakāpi 1998. gadā, sastādot 9,2% (111,4 tūkst. iedzīvotāju), bet kopš 1999. gada reģistrētais bezdarba līmenis ir pakāpeniski krities, sastādot 7,7% (91,6 tūkst. iedzīvotāju) 2001. gada beigās⁹ un 7,6% (89,7 tūkst. iedzīvotāju) vai 8,5% (pielietojot jaunu metodi ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaita aprēķināšanai) 2002. gada beigās.¹⁰
- 2002. gada beigās bezdarbnieku kopskaits bija 89735 cilvēku, no kuriem 41,3% ir vīriešu, bet 15 – 24 gadu veci jaunieši – 13,9%.
- DSA uzrāda, ka bezdarba līmenis starp vīriešiem ir augstāks nekā starp sievietēm (respektīvi, 14,4% un 11,7% 2001.gadā), bet sievietes sastāda vairāk nekā pusi no visiem reģistrētajiem bezdarbniekiem (57,4% - 2001. gadā). Sievietes biežāk izmanto NVD pakalpojumus, piemēram, 2001. gadā 33,4% no sievietēm bezdarbniecēm bija reģistrējušās NVD, bet tikai 24,9% no vīriešiem bezdarbniekiem to bija darījuši.¹¹
- Darbaspēka apsekojuma (DSA) dati liecina, ka faktiskā bezdarba līmenis valstī ir daudz augstāks par oficiāli reģistrētā bezdarba līmeni. DSA rezultātā aprēķinātais bezdarba līmenis 1996. gadā bija 20,7%, 13,1% 2001. gadā un 12% 2002. gada beigās. Lai gan arī šim radītājam ir tendence samazināties, tas vēl arvien ir augstāks nekā ES valstu vidējais (7,7% 2002.gadā).
- Ļoti atšķiras reģistrētā bezdarba līmenis pa novadiem. Tas ir ļoti augsts Latvijas austrumos, Latgalē, tai skaitā 26,6% Rēzeknes rajonā, 24,4% Ludzas rajonā, un 24,9% Balvu rajonā. Tai pašā laikā, Rīgā reģistrētā bezdarba līmenis ir tikai 4,8% 2003. gada 1. aprīlī.¹²
- Jauniešu bezdarba līmenis joprojām ir augsts (21% 2000. gadā, 23% - 2001., 25% 2002.gadā) un tas ir augstāks nekā ES (stabili 15% kopš 2000. gada), bet zemāks nekā vidēji ES kandidātvalstīs (29% - 31%) šajā laikā periodā.¹³ Saskaņā ar DSA datiem,

⁸Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību – Rīga: EM, 2004.g. jūnijs

⁹Sociālie procesi Latvijā 2003. – Rīga, CSP, 2003.

¹⁰CSP mājas lapa - <http://www.csb.lv>

¹¹Latvijas statistikas gadagrāmata 2004. – Rīga: CSP, 2004.

¹²CSP mājas lapa - <http://www.csb.lv>

¹³Employment in Europe 2003; Statistical Yearbook on Candidate and SE European Countries 2001.

darba meklētāju īpatsvars ekonomiski aktīvi iedzīvotāju kopskaitā vecumā no 15 – 24 gadiem 1996. gadā bija 31.9%, 2001. gadā 22.2%¹⁴, 2002.gadā 20.9%.¹⁵

- Latviešu īpatsvars reģistrēto bezdarbnieku vidū ir pieaudzis, bet nelatviešu īpatsvars ir samazinājies kopš 1995. gada. Tomēr krievu īpatsvars reģistrēto bezdarbnieku vidū (35%) ir daudz augstāks nekā to īpatsvars iedzīvotāju vidū (29%).
- Nodarbinātības līmenis ir pieaudzis no 59% 2001. gadā līdz 60% 2002.gadā, tomēr tas vēl par 10% atpaliek no Lisabonā nospraustā mērķa. No otras puses nodarbinātības līmenis sievietēm (57%) ir pat augstāks nekā vidēji ES (56%). Nodarbinātības līmenis vīriešiem (64%) gan daudz atpaliek no ES vidējā (73%) līmeņa.
- 2001. gadā absolūtais vairākums tautsaimniecībā strādājošo tika nodarbināti pakalpojumu sektorā (59,4%), kamēr rūpniecībā un celtniecībā kopā strādāja 25,4% un lauksaimniecībā un zivsaimniecībā 15,1% - nodarbināto. Salīdzinot ar 1996. gadu, gada vidējais nodarbināto skaits ir visstraujāk krities rūpniecībā (par 14,9%), veselības un sociālās aprūpes sektorā (13,7%) un lauksaimniecībā (10,1%), bet pieaudzis vairum- un mazumtirdzniecībā (par 37,2%), celtniecībā (32,9%) un nekustāmo īpašumu apsaimniekošanā, nomāšanā un biznesa pakalpojumos (29,5%).¹⁶
- 2002. gada otrajā ceturksnī, starp augstāko izglītību ieguvušajiem (ISCED 5. līmenis) bezdarba līmenis bija 7%, salīdzinājumā ar 14% starp tiem ar pabeigtu vispārējo vidējo izglītību (ISCED 3A), 13% starp tiem ar profesionālo vai vidējo profesionālo izglītību (ISCED 3B + ISCED 4) un 22% starp tiem, kas beiguši tikai pamatzglītību (ISCED 2)¹⁷.
- 2000. gada maijā DSA ietvaros dalībniekiem, kuri bija beiguši profesionālās izglītības iestādes 1990. – 1999.gadā, tika uzdoti papildus jautājumi par iegūto izglītību. No visiem atbilstošā laika posma skolu beidzējiem 2000. gada maijā 28% bija bez darba, 42% strādāja nozarē, kas neatbilda iegūtajai izglītībai, un tikai 30% strādāja iegūtajā profesijā.¹⁸

¹⁴ Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji 1996.- 2001.gadā – Rīga, CSP, 2003.

¹⁵ Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji 2002.gadā – Rīga, CSP, 2003.

¹⁶ Sociālie procesi Latvijā 2003. – Rīga: CSP, 2003, 41. lpp.

¹⁷ ekspertu aprēķini, izmantojot „Darbaspēka apsekojuma galvenie rādītāji 2002. pirmajā pusē” – Rīga: CSP, 2002.

¹⁸ 2001.g. pārskats Eiropas Izglītības fondam: Profesionālās izglītības modernizācija Latvijā – Rīga: Latvijas Nacionālā observatorija, 2002., 29. lpp.

2- Politikas attīstība – mērķis, ietvars, mehānismi, prioritātes

0201 – Mērķi un prioritātes

Latvijas profesionālās izglītības attīstībā pēc 1990. gada iezīmējas trīs posmi:

1.posms (1995. – 1998.). Tad tiki definēti profesionālās izglītības attīstības galvenie mērķi, ko noteica Izglītības attīstības stratēģiskā programma (1998. – 2003.). Šai laikā īpaša nozīme bija Phare programmas ietvaros realizētajiem projektiem.

2.posms. (1999.- 2001.). 1999. gadā pieņemtais Profesionālās izglītības likums veidoja juridisko bāzi profesionālajai izglītībai. Galvenie likuma uzdevumi ir noteikt profesionālās izglītības veidus, iegūstamo kvalifikāciju līmeņus un prasības kvalifikāciju iegūšanai, noteikt PI iesaistīto struktūru atbildību un nodrošināt valsts PI politikas īstenošanu. Phare programmas projekti palīdzēja tā ieviešanā.

3.posms (2002. – 2005.) reformas turpinās saistībā ar gaidāmo iestāšanos ES. Tiek pieņemta Izglītības attīstības koncepcija 2002. – 2005. gadam un jau ar daudz konkrētākiem uzdevumiem Profesionālās izglītības sistēmas attīstības programma 2003.- 2005. gadam.

Ir pieņemti vairāki stratēģiski dokumenti, kas nosaka, ka nepieciešams attīstīt mūžizglītību un cilvēkresursus, tai skaitā uzlabot profesionālo izglītību, piemēram, ikgadējie nacionālie nodarbinātības plāni, Kopējais nodarbinātības politikas izvērtējums, Attīstības plāns.

Izglītības attīstības koncepcijā 2002. – 2005.gadam (akceptēta ar Ministru kabineta

2002.gada 17.jūlija rīkojumu Nr.383) galvenie izglītības attīstības mērķi ir definēti šādi:

- Paaugstināt izglītības kvalitāti visās izglītības pakāpēs un veidos atbilstoši sabiedrības un tautsaimniecības vajadzībām;
- Nodrošināt izglītības pieejamību Latvijas iedzīvotājiem mūžizglītības kontekstā;
- Paaugstināt izglītības izmaksu efektivitāti visās izglītības pakāpēs un veidos.

Lai sasniegtu dotos mērķus profesionālās izglītības jomā par prioritārām tiek izvirzītas šādas darbības:

Profesionālās izglītības kvalitātes nodrošināšana atbilstoši darba tirgus pieprasījumam;

- Pilnveidot centralizēto eksāmenu sistēmu profesionālajā izglītībā;

- Turpināt pilnveidot profesionālās izglītības programmu satura aktualizēšanu atbilstoši mainīgajām darba tirgus prasībām;
- Pilnveidot profesionālās izglītības programmas un izglītības iestāžu akreditāciju;
- Izstrādāt pirmā, otrā un trešā līmeņa profesiju standartus un tiem atbilstošas izglītības programmas izstrāde;
- Veicināt izglītības iestāžu un darba devēju sadarbību profesionālajā izglītībā;
- Turpināt profesionālās ievirzes izglītības programmu licencēšanu un iestāžu akreditāciju.

Profesionālās izglītības pieejamības paplašināšana;

- Palielināt sociālo partneru lomu, lai veicinātu to iesaistīšanos valsts pasūtījuma noteikšanā profesionālajai izglītībai atbilstoši teritoriālajam pieprasījumam;
- Plašāk ieviest profesionālās izglītības programmas ar pedagoģisko korekciju izglītojamajiem ar zemu priekšzināšanu līmeni;
- Veicināt profesionālās ievirzes izglītības programmu īstenošanu;
- Profesionālās orientācijas un karjeras izvēles pasākumu īstenošana visu veidu izglītības iestādēs.

Pieaugušo izglītības iespēju paplašināšana, nodrošinot profesionāli orientētas mūžizglītības piedāvājumu:

- Nodrošināt darba devēju un valsts savstarpēji koordinētu atbalstu pieaugušo izglītības programmu izveidei, it īpaši teritoriju līdzsvarotas attīstības kontekstā;
- Veicināt augstākās izglītības un profesionālās izglītības iestāžu iesaistīšanos tālākizglītības attīstībā, piedāvājot tālākizglītības programmas, profesionālās pilnveides izglītības programmas un iesaistoties bezdarbnieku apmācībā;
- Izveidot kredītpunktu sistēmu un ieviest minētajās programmās, nodrošinot to savietojamību ar akadēmisko kredītu pārneses sistēmu;
- Izstrādāt pamatnostādnes vakarskolu darbības izvērtēšanai;
- Izstrādāt priekšlikumus darba devēju plašākai iesaistīšanai tālākizglītības finansēšanā.

Vienotas izglītības sistēmas vadības nodrošināšana:

- Nodot visas valsts profesionālās vidējās izglītības iestādes IZM padotībā, izņemot tās iestādes, kurās saskaņā ar tiesību aktiem mācības un dienestu regulē dienesta reglamenti.

Profesionālās izglītības attīstības programmu 2003-2005 Ministru Kabinets apstiprināja 2003. gada 2. septembrī. Šī programma ir pamatdokuments profesionālās izglītības attīstībai turpmākos trīs gados. Tā ir veidota saskaņā ar Izglītības attīstības koncepciju un Nacionālo nodarbinātības plānu, Nacionālo attīstības plānu un citiem svarīgiem, ar integrāciju Eiropas Savienībā saistītiem dokumentiem.

Programmas galvenais mērķis ir attīstīt profesionālās izglītības sistēmu, kura elastīgi reaģē uz darba tirgus prasībām, veicina nodarbināmību un veicina Eiropas Savienības mērogā konkurētspējīga darba spēka attīstību.

Programma sastāv no trīs sekojošām apakšprogrammām:

- 1) Profesionālās izglītības kvalitāte;
- 2) Profesionālās izglītības pieejamība;
- 3) Profesionālās izglītības administrēšana un izmaksu efektivitātes pieaugums profesionālajā izglītībā.

Apakšprogrammas atšķiras ar mērķiem, iesaistītajam institūcijām, aktivitātēm un citiem indikatoriem un tās visas ir virzītas uz Eiropas Savienības izvirzītajām prioritātēm – profesionālās izglītības atbilstība darba tirgus prasībām, sociālās atstumtības mazināšana, sociālo grupu ar īpašām vajadzībām integrēšana darba tirgū.

Apakšprogramma „Profesionālās izglītības kvalitāte” ietver profesionālo izglītības iestāžu pedagoģu tālākizglītību, profesionālās izglītības kvalitātes vērtēšanu saskaņā ar darba tirgus prasībām.

Apakšprogrammas „Profesionālās izglītības pieejamība” galvenā mērķa grupa ir jaunieši ar nepabeigtu pamatizglītību, nesekmīgām atzīmēm apliecībā par pamatizglītību, speciālo skolu bērniem ar īpašām vajadzībām beidzēji, cietumnieki.

Apakšprogramma „Profesionālās izglītības administrēšana un izmaksu efektivitātes pieaugums profesionālajā izglītībā” ir vērsta uz profesionālās izglītības administratīvās sadrumstalotības novēršanu, profesionālās izglītības sistēmas vienotības nodrošināšanu un finansu un materiālo resursu efektīvu izmantošanu.

3 - Institucionālais ietvars – mācīšanās iespēju nodrošināšana

0301 – Administratīvais ietvars

1999. pieņemtais Profesionālās izglītības likums nosaka to iestāžu kompetenci, kas ir atbildīgas par profesionālās izglītības organizēšanu:

Ministru kabinets:

- nosaka valsts politisko un stratēģisko virzību profesionālajā izglītībā;
- dibina, reorganizē un likvidē valsts izglītības iestādes un izglītības atbalsta iestādes pēc izglītības ministra vai citu ministru priekšlikuma;
- nosaka mācību prakses organizācijas kārtību;
- nosaka valsts atzītu profesionālās kvalifikācijas dokumentu formu, izsniegšanas kritērijus un kārtību;
- nosaka kārtību, kādā atzīstami profesionālo kvalifikāciju apliecinoši dokumenti, ko piešķirušas ārvalstu iestādes;
- veic citas šajā likumā un Izglītības likumā noteiktās ar profesionālo izglītību saistītās funkcijas.

Izglītības un zinātnes ministrija:

- izstrādā profesionālās izglītības iestāžu paraugnolikumus;
- apstiprina koledžu nolikumus;
- izveido un aktualizē profesiju standartu reģistru;
- izstrādā priekšlikumus un noteiktā kārtībā iesniedz pieprasījumu valsts budžeta līdzekļu piešķiršanai, finansē savā pārziņā esošās profesionālās izglītības iestādes un profesionālās izglītības atbalsta iestādes no šim nolūkam piešķirtajiem līdzekļiem;
- izstrādā mācību prakses organizācijas noteikumu un citu normatīvo aktu projektus profesionālajā izglītībā;
- organizē profesionālo orientāciju un darba tirgus attīstības un darbaspēka pieprasījuma izpēti;

- pieņem darbā un atlaiž IZM pārziņā esošo profesionālās izglītības iestāžu direktorus;
- sniedz priekšlikumus MK par valsts izglītības iestāžu dibināšanu, reorganizāciju un likvidāciju;
- veic citas šajā likumā un Izglītības likumā noteiktās ar profesionālo izglītību saistītās funkcijas.

IZM (kopumā 103 ierēdņi) ietvaros Profesionālās izglītības un tālākizglītības departamentā (PITD) 12 ierēdņi un vēl 23 Profesionālās izglītības centra darbinieki nodarbojas ar profesionālās izglītības jautājumiem.

Par profesionālo izglītību Izglītības un zinātnes ministrijā atbild Profesionālās izglītības un tālākizglītības departaments un tā pakļautībā esošais Profesionālās izglītības centrs .

Profesionālās izglītības un tālākizglītības departaments izstrādā un kopā ar citām valsts institūcijām īsteno valsts politiku un stratēģiju profesionālajā izglītībā un tālākizglītībā. Tas vada, plāno, koordinē valsts profesionālās izglītības attīstību, pārrauga valsts izglītības iestādes, sadarbojas ar darba devēju institūcijām un arodbiedrībām, tehniski nodrošina Profesionālās izglītības un nodarbinātības trīspusējās sadarbības apakšpadomes un Profesionālās izglītības sadarbības padomes darbu, kā arī harmonizē profesionālās izglītības politiku atbilstoši ES prasībām; piedalās starpvalstu līgumu izstrādē, kā arī organizē koledžas profesionālās izglītības ieviešanu Latvijā.

Profesionālās izglītības centrs organizē profesionālās izglītības iestāžu un programmu akreditāciju, profesiju standartu izstrādi, kvalifikācijas eksāmenu saturu un metodiku, mācību un eksaminācijas centru darbību, organizē profesionālās izglītības pedagogu kvalifikācijas celšanu.

Citas ministrijas (KM, VM, EM,)

- izstrādā priekšlikumus un noteiktā kārtībā iesniedz pieprasījumu valsts budžeta līdzekļu piešķiršanai, finansē savā pārziņā esošās profesionālās izglītības iestādes un profesionālās izglītības atbalsta iestādes no šim nolūkam piešķirtajiem līdzekļiem;

- sadarbojas ar Izglītības un zinātnes ministriju profesiju standartu izstrādes un aktualizācijas, profesionālās izglītības kvalitātes vērtēšanas un citos ar profesionālo izglītību saistītos jautājumos;
- sadarbībā ar Izglītības un zinātnes ministriju, citām valsts institūcijām un pašvaldībām organizē savā pārziņā esošo profesionālās izglītības iestāžu pedagogu tālākizglītību;
- piedalās valsts, pašvaldību, arodbiedrību, darba devēju un citu sabiedrisko organizāciju un sadarbību veicinošo institūciju darbā.

Latvijā profesionālā izglītība nav tikai Izglītības un zinātnes ministrijas pārziņā. Vēsturiski bija izveidojies, ka daļa skolu bija nozaru ministriju - Zemkopības ministrijas, Veselības ministrijas, Labklājības ministrijas Kultūras ministrijas un Iekšlietu ministrijas pakļautībā. Lai vienkāršotu profesionālās izglītības pārvaldes sistēmu un nodrošinātu efektīvu finanšu un materiālo resursu izmantošanu profesionālajā izglītībā ir nolemts visas skolas nodot vienas ministrijas – Izglītības un zinātnes ministrijas pakļautībā. Kopš 2004. gada 1. jūlija profesionālās izglītības iestādes, kas bija Zemkopības ministrijas, Veselības ministrijas un Labklājības ministrijas pakļautībā ir nodotas Izglītības un Zinātnes ministrijas pakļautībā.

Izglītības nodrošinātāji

SPI skolu skaits ir samazinājies kopš deviņdesmito gadu sākuma. Tai pašā laikā, augstskolu skaits ir pieaudzis, sakarā ar daudzu privāto augstskolu dibināšanu.

5. tabula: Sākotnējās profesionālās izglītības (SPI) mācību iestādes un augstskolas

gads	SPI mācību iestāžu skaits	SPI audzēkņu skaits	audzēkņi uz vienu SPI m.i.	augstskolu skaits	augstskolu studentu skaits	studenti uz 1 augstskolu
1991.	145	61.523	424	14	46.279	3305
1995.	133	42.377	318	28	46.696	1667
2000.	120	48.625	405	33	101.270	3068
2001.	126	47.627	378	36	110.500	3069
2002.	124	46.533	375	37	118.944	3214
2003.	111	46.789	421	49	127.656	2605

Avots: Izglītības iestādes Latvijā 2003./2004. mācību gada sākumā – Rīga, CSP, 2004.

Profesionālās izglītības mācību iestādes neatrodas tikai divos no 26 Latvijas rajoniem, Balvu un Ventspils rajonā. Tā kā profesionālās izglītības iestādes ir Ventspils pilsētā, tad to trūkumu parasti atzīmē tikai Balvu rajonā. 36% no profesionālās izglītības iestādēm atrodas Rīgā (40% no uzņemto audzēkņu ir Rīgā). Septiņās lielākajās pilsētās ir 447 audzēkņi uz vienu mācību iestādi, bet lauku rajonos – 287. Tomēr ir jāpiemin, ka profesionālās izglītības iestādes lauku rajonos veiksmīgi pilda arī sociālās funkcijas. Tās veido kultūras un ekonomikas centrus atbilstošajā teritorijā.

Augstskolas atrodas visur valstī. Lai uzlabotu pieejamību augstākajai izglītībai, trīs jaunas valsts reģionālās augstskolas ir dibinātas kopš 1990.

0302 – Profesionālās izglītības juridiskais ietvars

Latvijas valdība (Saeima) pieņem lēmumus par izglītības likumdošanu un galvenajām izglītības politikas prioritātēm un principiem. Izglītības un zinātnes ministrija ir atbildīga par šīs politikas īstenošanu. Atbildība par izglītības finansējumu ir sadalīta starp valsti un vietējām pašvaldībām.

Izglītību Latvijā regulē sekojoši likumi:

- Izglītības likums, 1991;
- Likums par amatniecību, 1993;
- Augstskolu likums, 1995;
- Izglītības likums, 1998; (Izglītības likums – Saeimā pieņemts 29.10.1998., grozīts 05.08.1999., 11.11.1999., 11.05.2000., 10.05.2001., 05.07.2001; 20.09.2001.)
- Vispārējās izglītības likums, 1999;
- Profesionālās izglītības likums, 1999.

Latvijas Republikas Satversme (1922.; atjaunota 1991.) nosaka, ka visiem ir tiesības uz izglītību un ka valsts nodrošina iespēju iegūt pamata un vidējo izglītību bez maksas, un pamatzglītība ir obligāta.

Izglītības reformas sākās ar Izglītības likuma pieņemšanu 1991. g. 19. jūnijā. Tas uzstādīja neatkarīgās Latvijas izglītības sistēmas principus un arī vispārīgos vilcienos regulēja profesionālās izglītības un tālākizglītības jautājumus. Likums noteica, ka mācības līdz 15 gadu vecumam, vai līdz pamatskolas beigšanai, ir obligātas (Padomju sistēmā vidējā izglītība bija obligāta).

Amatniecības likums (1993.) regulē amatniecības organizēšanu; tas satur amatizglītības pamata nosacījumus un amatnieka kvalifikācijas piešķiršanas kārtību.

Augstskolu likums ¹⁹ (1995.) nosaka augstākās izglītības organizēšanas principus un nodrošinājumu (ieskaitot otrā līmeņa profesionālo augstāko izglītību, kas sniedz piektā līmeņa profesionālo kvalifikāciju).

Jauno Izglītības likumu pieņēma 1998. g. 29. oktobrī. Likums nosaka, ka sākumskola bērniem piecu un sešu gadu vecumā ir obligāta un, ka pamatizglītība, vai tās iegūšana līdz 18 gadu vecumam, ir obligāta. Likums regulē izglītības sistēmu kopumā, nosaka valsts, vietējo pašvaldību, sabiedrisko organizāciju, profesionālo asociāciju, privātpersonu, izglītības iestāžu, vecāku un audzēkņu tiesības un pienākumus, kā arī izglītības veidus un līmeņus un izglītības iestāžu veidus.

Grozījumi Izglītības likumā, kas stājās spēkā 2001. g. 1. septembrī, skaidro profesionālās ievirzes izglītību kā sistematizētu zināšanu un prasmju apguvi, kā arī vērtīborientācijas veidošanu mākslā, kultūrā vai sportā, līdztekus pamatizglītības vai vidējās izglītības pakāpei, kas dod iespēju sagatavoties profesionālās izglītības ieguvei izraudzītajā virzienā.

Profesionālās izglītības likums (1999.)²⁰ nosaka:

- profesionālās izglītības organizēšanas principus un nodrošinājumu, arī kvalifikācijas piešķiršanas principus;
- uzdevumu un kompetenču sadalījumu un attiecības starp valsti, darba devējiem, skolotājiem un audzēkņiem; pirmo reizi tiek ieviestas sociālo partneru tiesības aktīvi piedalīties profesionālajā izglītībā;

¹⁹ Augstskolu likums – pieņemts 2.11.1995.; grozīts 27.12.1996, 28.12.1999, 23.11.2000.

²⁰ Profesionālās izglītības likums – pieņemts 10.06.1999; grozīts 05.07.2001.

- profesionālās izglītības ieguves ceļus;
- profesionālās izglītības programmu struktūru;
- profesionālās izglītības finansēšanas principus.

Profesionālās izglītības likuma grozījumi no 05.07.2001. (kas stājās spēkā 01.09.2001.) nosaka divus jaunus profesionālās izglītības programmu veidus, jo nav atsevišķa likuma par pieaugušo izglītību. Profesionālā tālākizglītība tiek skaidrota kā profesionālās izglītības īpašs veids, kas pieaugušajiem ar iepriekšēju izglītību un profesionālo pieredzi dod iespēju iegūt noteikta līmeņa profesionālo kvalifikāciju, un profesionālā pilnveide tiek skaidrota kā profesionālās izglītības īpašs veids, kas personām, neatkarīgi no vecuma un iepriekšējās izglītības vai profesionālās kvalifikācijas, dod iespēju apgūt darba tirgus prasībām atbilstošas sistematizētas profesionālās zināšanas un prasmes.

Profesionālās izglītības likums un ar to saistītie noteikumi ir līdz šim noteikuši sociālo partneru un izglītotāju lomas izglītības programmu izstrādē.

0303 – Sociālo partneru loma

Sociālais dialogs un partnerība Latvijā atjaunojās pēc neatkarības atgūšanas, kad 1993. gadā tika izveidota Latvijas trīspusējā darba devēju valsts un arodbiedrību konsultatīvā padome.

Profesionālās izglītības likuma (1999) 12.pants nosaka arodbiedrību, darba devēju un citu sabiedrisko organizāciju kompetenci profesionālajā izglītībā. Likums nosaka, ka tās savas kompetences ietvaros veicina profesionālās izglītības attīstību, un tām ir tiesības:

- piedalīties konceptuālu jautājumu un normatīvo aktu projektu izstrādē profesionālās izglītības jomā, profesionālās izglītības stratēģijas un politikas veidošanā un īstenošanā, valsts pieprasījuma un nozaru attīstības virzienu plānošanā;
- sadarbībā ar valsts un pašvaldību institūcijām veikt darba tirgus izpēti un profesionālās izglītības attīstības virzienu plānošanu;
- piedalīties profesiju standartu un izglītības programmu izstrādē, profesionālās izglītības īstenošanā, izglītojamajiem nodrošinot nepieciešamos darba apstākļus mācību prakses vietās, kā arī piedalīties profesionālās izglītības kvalitātes nodrošināšanā un vērtēšanā;

-piedalīties valsts, pašvaldību, arodbiedrību, darba devēju un citu sabiedrisko organizāciju sadarbības padomju, profesionālās izglītības iestāžu padomju un citu profesionālās izglītības attīstību veicinošu institūciju darbā.

Lai nodrošinātu saskaņotu rīcību valsts līmenī, 2000. g. tika dibināta Profesionālās izglītības un nodarbinātības trīspusējās sadarbības apakšpadome. Šī apakšpadome ir daļa no Trīspusējās sadarbības padomes, kuru izveidoja ar mērķi sekmēt valdības, darba devēju un darba ņēmēju organizāciju sadarbību valsts politikas un stratēģijas plānošanā un īstenošanā profesionālās izglītības, cilvēkresursu attīstības un nodarbinātības jautājumos. Tiek arī spriests par apakšpadomju veidošanu rajonos, un ir jau izveidota Rēzeknes rajona apakšpadome .

Sociālajiem partneriem ir nozīmīga loma prakses vietu nodrošināšanā un partnerattiecību veidošanā ar profesionālās izglītības iestādēm, kā arī tie piedalās kvalifikācijas eksāmenos ar audzēkņu zināšanu un prasmju novērtējumu.. Pašlaik šāda sadarbība balstās galvenokārt uz izglītības iestāžu iniciatīvu un uzņēmēju labvēlību. Lai gan daudzas iestādes ir spējīgas uzturēt kontaktus ar uzņēmumiem, kas sniedz finansiālu atbalstu un prakses vietas, sadarbība nav pietiekama un vairāk ieinteresētības ir jā sagaida no darba devējiem.

Latvijā, 2000. gadā 76% no visiem uzņēmumiem ir mikro uzņēmumi ar ne vairāk par 9 darbiniekiem, 20% ir mazie uzņēmumi ar 10-49 darbiniekiem.²¹ Daudzi ir aizņemti ar izdzīvošanas problēmām un nav īpaši ieinteresēti sadarbībā ar profesionālās izglītības iestādēm.

Lai panāktu lielāku ieinteresētību no uzņēmumiem, ir nepieciešams radīt veicinošus faktorus ciešākai sadarbībai ar skolām.

Uzņēmumi, kuri apzinās uzņēmējdarbības vides nepārtraukti mainīgo raksturu, labprāt piedalās savu darbinieku izglītības finansēšanā. Vispārīgi, tie ir liela mēroga ekonomiski stabili uzņēmumi, kam ir kadru attīstības plāni, kā arī apmācības centri uz vietas uzņēmumā.

---

²¹ Pārskats par Latvijas ekonomikas attīstību, EM, 2000. decembris

Mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, kam ir salīdzinoši mazāka peļņa, ir daudz lielākas grūtības ieguldīt līdzekļus darbinieku izglītošanā, jo izdzīvošana ir pirmajā vietā.²²

Lai palielinātu darba devēju ieguldījumu darbinieku izglītībā, ir nepieciešamas nodokļu atlaides par ieguldījumiem cilvēkresursu attīstībā.

5 – Profesionālā tālākizglītība un pieaugušo izglītība

0501 – Vispārējs apskats un galvenie profesionālās tālākizglītības un pieaugušo izglītības veidi.

Pieaugušo izglītībai Latvijā nav speciāla likuma. To reglamentē Izglītības likums un Profesionālās izglītības likums.

Izglītības likums nosaka, ka pieaugušo izglītība ir personu daudzveidīgs izglītošanas process, kas cilvēka mūža garumā nodrošina personības attīstību un konkurētspēju darba tirgū. Neformālās pieaugušo izglītības programmas nosaka šīs izglītības saturu un to atbilstību valsts un darba devēja, kā arī personības izaugsmes interesēm, un šīs programmas pieaugušajiem ir tiesības apgūt visa mūža garumā neatkarīgi no iepriekš iegūtās izglītības. Beidzot šādas neformālās pieaugušo izglītības programmas, persona iegūst izglītības iestādes izdotu programmas beigšanas dokumentu. Tradicionāli pieaugušo izglītība Latvijā ir bijusi neformālās izglītības daļa.

Profesionālās izglītības likums reglamentē divus formālās tālākās profesionālās izglītības veidus: profesionālā tālākizglītība un profesionālā pilnveide.

Profesionālā tālākizglītība ir profesionālās izglītības īpašs veids, kas pieaugušajiem ar iepriekšēju izglītību un profesionālo pieredzi dod iespēju iegūt noteikta līmeņa profesionālo kvalifikāciju. Profesionālās tālākizglītības programmas vienmēr beidzas ar kādas konkrētas valsts atzītas kvalifikācijas konkrētā profesijā ieguvi. Uzņemšanas prasības profesionālās tālākizglītības programmās atšķiras atkarībā no tā, kāda līmeņa profesionālā kvalifikācija tiks piešķirta. Profesionālās tālākizglītības programmās, kuru apguve dod iespēju iegūt otro profesionālās kvalifikācijas līmeni, persona tiek uzņemta

---

²² Profesionālā izglītība un darba tirgus Latvijā – Rīga, Latvijas Nacionālā observatorija, 2001.

bez iepriekšējās izglītības ierobežojuma. Profesionālās tālākizglītības programmās, kuru apguve dod iespēju iegūt trešo profesionālās kvalifikācijas līmeni, persona tiek uzņemta pēc arodizglītības vai vidējās izglītības ieguves. Profesionālās tālākizglītības programmas ietver ne mazāk kā 30 procentus no attiecīgā līmeņa sākotnējās profesionālās izglītības programmas satura apjoma. Tā kā šīs programmas ir salīdzinoši īsas un tās iespējams uzsāk pieaugušajiem arī ilgi pēc pamatizglītības vai vidējās izglītības programmu apguves, tās ir ļoti izplatītas bezdarbnieku profesionālajā apmācībā.

Profesionālā pilnveide- profesionālās izglītības īpašs veids, kas personām neatkarīgi no vecuma un iepriekšējās izglītības vai profesionālās kvalifikācijas dod iespēju apgūt darba tirgum prasībām atbilstošas sistematizētas profesionālās zināšanas un prasmes. No pieaugušo neformālās izglītības programmām, profesionālās pilnveides izglītības programmas atšķiras ar to, ka ir formālās izglītības daļa un tās beidzot, persona saņem valsts parauga dokumentu – apliecību par profesionālās pilnveides izglītību.’

Izglītības attīstības koncepcija 2002. – 2005.gadam par vienu no rīcības virzieniem izglītības pieejamības nodrošināšanai ir izvirzījusi – pieaugušo izglītības iespēju paplašināšana, nodrošinot profesionāli orientētas mūžizglītības piedāvājumu. Lai to panāktu šai laikā nepieciešams:

- 1) nodrošināt darba devēju un valsts savstarpēji koordinētu atbalstu pieaugušo izglītības programmu izveidei, it īpaši teritoriju līdzsvarotas attīstības kontekstā;
- 2) veicināt augstākās izglītības un profesionālās izglītības iestāžu iesaistīšanos tālākizglītības attīstībā, piedāvājot tālākizglītības programmas, profesionālās pilnveides izglītības programmas un iesaistoties bezdarbnieku apmācībā;
- 3) izveidot kredītpunktu sistēmu un ieviest minētajās programmās, nodrošinot to savietojamību ar akadēmisko kredītu pārneses sistēmu;
- 4) izstrādāt pamatnostādnes vakarskolu darbības izvērtēšanai;
- 5) izstrādāt priekšlikumus darba devēju plašākai iesaistīšanai tālākizglītības finansēšanā.

Izglītības koncepcijā iestrādātās idejas, gan pavisam lēni, rod apstiprinājumu dzīvē.

Galvenās rūpes ar pieaugušo izglītošanos gulstas uz pašu cilvēku, darba devēju un pašvaldību pleciem. Valsts aktīvi piedalās tikai bezdarbnieku apmācībā, lai gan arī šeit finansējums pēdējos gados ticis samazināts.

0502 – Mācību plānošana un organizēšana

Izglītības likums nosaka, ka Latvijā obligāta ir pamatizglītība vai pamatizglītības iegūšanas turpināšana līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai. Profesionālās izglītības ieguve un kāda konkrēta veida tālākizglītība Latvijā (izņemot reglamentētās profesijas) nav obligāta.

Neformālās pieaugušo izglītības programmas un profesionālās pilnveides izglītības programmas izstrādā to realizētāji, šīm programmām nav kādu noteiktu prasību.

Pieaugušo neformālās izglītības programmas un mācību kursus izstrādā un īsteno izglītības iestādes, kā arī citas juridiskās vai fiziskās personas patstāvīgi vai sadarbībā ar pasūtītājiem. Valsts un pašvaldību dibinātās izglītības iestādes ir tiesīgas īstenot pieaugušo neformālās izglītības programmas bez licences saņemšanas, citas juridiskās un fiziskās personas – pēc licences saņemšanas vietējā pašvaldībā.

Lai realizētu profesionālās pilnveides izglītības programmu izglītības iestādei ir jāsaņem licenci Izglītības un zinātnes ministrijā. Lai absolvents saņemtu apliecību par profesionālās pilnveides izglītību izglītības programmai ir jābūt vismaz 160 stundu garai. Profesionālās tālākizglītības programmām ir jāsaņem licence un vēlāk tā arī jāakreditē, lai izglītības iestāde drīkstētu izsniegt valsts atzītu profesionālo kvalifikāciju apliecinājošu dokumentu – kvalifikācijas apliecību. Akreditācijas procesā, ko organizē Izglītības un zinātnes ministrija sadarbībā ar sociālajiem partneriem, tiek novērtēts, vai konkrētā programma nodrošina, ka izglītojamais apgūst visas profesijas standartā noteiktās iemaņas. Profesijas standarts ir dokuments, kas nosaka kādas prasmes, iemaņas un zināšanas ir nepieciešamas konkrētajā profesijā. Profesijas standartu izstrādi organizē Izglītības un zinātnes ministrija un gala rezultātā tos apstiprina Profesionālās izglītības un nodarbinātības trīspusējās sadarbības apakšpadome. Profesionālās tālākizglītības programmas noslēgumā ir jākārtos centralizētais kvalifikācijas eksāmens. Šis eksāmens ir vienāds visiem, kas vēlas iegūt konkrēto profesiju, gan tiem, kas absolvē sākotnējās

profesionālās izglītības programmas, gan tiem, kas absolvē profesionālās tālākizglītības programmas. Centralizētos eksāmenus organizē Izglītības un zinātnes ministrija. Tie notiek, vai nu eksaminācijas centros vai izglītības iestādēs. To mērķis ir nodrošināt, ka visiem kādas konkrētas profesijas ieguvējiem ir vienādas zināšanas, prasmes un iemaņas. Centralizēto eksāmenu pieņemšanā un vērtēšanā vienmēr piedalās arī attiecīgās nozares sociālie partneri.

0503 – Izglītības nodrošinātāji

Neformālās pieaugušo izglītības programmas piedāvā gan pieaugušo izglītības iestādes, gan citas izglītības iestādes. 2004.gadā izglītības iestāžu reģistrā ir reģistrētas 323 pieaugušo izglītības iestādes. No tām 6 ir valsts, 23 – pašvaldību, 3 privātās ar valsts ieguldījumu, pārējās privātās. Starp privātajām pieaugušo izglītības iestādēm ir arī uzņēmumu mācību centri.

Profesionālās tālākizglītības programmas un profesionālās pilnveides izglītības programmas piedāvā gan profesionālās izglītības iestādes, gan pieaugušo izglītības iestādes, ja vien ir saņemta attiecīga licence Izglītības un zinātnes ministrijā.

Bezdarbnieku profesionālo apmācību un pārkvalifikāciju organizē Nodarbinātības valsts aģentūra (NVA). NVA pati neveic apmācību, bet tikai rīko konkursus un slēdz līgumus ar izglītības iestādēm par bezdarbnieku apmācību vajadzīgajā profesijā. 2003.gadā 8% no reģistrētajiem bezdarbniekiem mācījās NVA organizētajās izglītības programmās. Tikai akreditētas izglītības iestādes drīkst piedalīties konkursā par bezdarbnieku apmācību.

Latvijas Pieaugušo izglītības asociācija (LPIA), ko izveidoja 1993. decembrī, ir nevalstiska bezpeļņas organizācija, kas apvieno pieaugušo izglītības piedāvātājus. LPIA tika dibināta ar Latvijas IZM un Vācijas Pieaugušo izglītības asociācijas Starptautiskās sadarbības institūta atbalstu. LPIA mērķis ir veicināt neformālās pieaugušo izglītības sistēmas attīstību Latvijā un piedalīties mūžizglītības politikas veidošanā, veicinot pilsoniskas, demokrātiskas un atvērtas sabiedrības izveidi valstī. LPIA biedri ir 75

juridiskas personas (2003.g. aprīlī) - rajonu pieaugušo izglītības centri, tautas augstskolas, nevalstiskas organizācijas, mācību centri, universitātes, arodskolas un vakarskolas.

LPIA ir izveidojusi visu valsti aptverošu pieaugušo izglītības organizāciju sadarbības tīklu, sagatavojusi pasniedzējus, izstrādājusi un aprobējusi programmas, mācību un metodiskos materiālus.

0504 – Tālākizglītības pieejamība – mācību iespējas un programmas

Galvenie pieaugušo izglītības un profesionālās tālākizglītības piedāvātāji ir pašvaldību mācību centri, ministriju pakļautības vai pārraudzības iestādes, profesionālās asociācijas, augstskolas, uzņēmumu reģionālie mācību centri, citas valsts un privātās izglītības iestādes.

Tāpēc, ka profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides programmas nav iekļautas Nacionālajā izglītības klasifikatorā, nav pieejami dati par šādu programmu apmeklētību. Visi programmu dalībnieki tiek uzskaitīti, kā pieaugušo izglītības dalībnieki. Centrālā Statistikas pārvalde krāj datus par pieaugušo izglītību un statistikā kopā liek datus par piedalīšanos pieaugušo izglītībā un interešu izglītībā.

91% pieaugušo izglītības iestāžu ir reģistrētas galvaspilsētā Rīgā. Ņemot vērā, ka Rīgā dzīvo 32% no kopējā iedzīvotāju skaita, profesionālā tālākizglītība un pieaugušo izglītība vairumā tiek piedāvāta Rīgā.

28% no kopējā tālākizglītības finansējuma veido pašu dalībnieku iemaksas, 34% uzņēmumu un organizāciju maksa par darbinieku mācībām un tikai 30,4% veido valsts finansējums bezdarbnieku apmācībai.

Profesionālās tālākizglītības programmu, profesionālās pilnveides programmu vai citu izglītības programmu apgūvē bezdarbnieku iesaista, ja:

1. bezdarbnieka iepriekš iegūtā profesionālā kvalifikācija vai profesionālā pieredze neatbilst attiecīgajai profesijai noteiktajām prasībām un tāpēc nav iespējams atrast piemērotu darbu;
2. bezdarbnieks ir zaudējis profesionālās prasmes;
3. bezdarbniekam nav iepriekš iegūtas profesionālās kvalifikācijas.

Bezdarbnieku apmācībā iesaista personas, kas ir sasniegušas 18 gadu vecumu. Tā kā bezdarbnieku skaits, kas vēlas piedalīties apmācībā ir lielāks nekā iespējams nodrošināt,

tad NVA veic bezdarbnieku atlasi un uz bezdarbnieku apmācības programmām tiek nosūtīti tikai tie, kuri tai ir labāk motivēti. Bezdarbnieku apmācības programmas tiek finansētas no valsts budžeta. Bezdarbnieku apmācības programmas var tikt organizētas arī pēc darba devēju ierosinājuma, tad darba devējam ir jāiekārto apmācītais bezdarbnieks darbā un vismaz gadu jānodarbina.

Vienošanos par darbinieku tālāku profesionālo izglītošanu un pilnveidi var iekļaut darba koplīgumā. Parasti tas arī tiek darīts lielākos un ekonomiski spēcīgākos uzņēmumos. Darba likums nosaka, : „Darbiniekam, kurš, nepārtraucot darbu, mācās jebkura veida izglītības iestādē, saskaņā ar darba koplīgumu vai darba līgumu piešķir mācību atvaļinājumu ar darba algas saglabāšanu vai bez tās. Ja darbiniekam noteikta akorda alga, mācību atvaļinājumu piešķir, izmaksājot vidējo izpeļņu vai neizmaksājot to. Darbiniekam valsts eksāmena kārtošana vai diplomdarba izstrādāšanai un aizstāvēšanai piešķir mācību atvaļinājumu, kas nav īsāks par 20 darba dienām gadā, par šo laiku saglabājot darba algu. Ja darbiniekam noteikta akorda alga, mācību atvaļinājumu piešķir, izmaksājot vidējo izpeļņu.” Tātad vairumā gadījumu mācību atvaļinājuma piešķiršana un darba algas saglabāšana tajā, kā arī maksas par mācībām segšana ir atkarīga tikai no vienošanās ar darba devēju. Saskaņā ar Darbinieku profesionālās apmācības apsekojumu, ko Centrālā Statistikas Pārvalde veica 1999. g., tikai 53% no Latvijas uzņēmumiem piedāvāja darbiniekiem profesionālo apmācību. Tikai 12,4% no visiem strādājošiem piedalījās darbinieku profesionālās apmācībasursos 1999. g.²³

Darbinieku maksa veido nopietnu pieaugušo finansējuma daļu un pierāda, ka ir pieprasījums pēc šīs izglītības. Izdevumi 150 LVL apmērā gadā par izglītību tiek uzskatīti par attaisnojamiem izdevumiem. Iedzīvotāji var saņemt ienākuma nodokļa atmaksu par attaisnotiem izdevumiem, ja viņi strādājuši un maksājuši iedzīvotāju ienākuma nodokli.

0505 –Saikne starp izglītības pakāpēm un apmācību

---

²³ Darbinieku profesionālā apmācība Latvijā 1999.gadā – Rīga: CSP, 2002.

Latvijas izglītības sistēma ir veidota tā, lai tiktu nodrošināta iespēja pāriet no vienas izglītības pakāpes uz otru. Tiem, kas beiguši arodizglītības programmas, nav tiesību iestāties augstskolās. Tā kā daļu vidējās vispārējās izglītības programmas viņi tomēr ir apguvuši, profesionālās izglītības iestādes un vakarskolas piedāvā izlīdzinošās programmas, kuras absolvējot var iegūt vispārējo vidējo izglītību. Latvijā nav populāri pēc darba gadiem atgriezties sākotnējās profesionālās izglītības programmās. Tie, kas vēlas iegūt valsts atzītu profesionālo kvalifikāciju jau ar darba pieredzi, mācās vai nu profesionālās tālākizglītības programmās vai augstākās izglītības programmās. Studijas augstskolās Latvijā ir ļoti populāras, studēt iespējams gan pilna laika, gan nepilna laika programmā. Studijām var saņemt gan studiju, gan studējošā kredītu. Darba devēji arī mēdz segt izdevumus par studijām augstskolās, ja darbinieks apņemas kādu konkrētu laiku pēc augstskolas beigšanas nostrādāt uzņēmumā.

0506 – Pār-izglītība un pār-apmācība darba tirgus attīstības un mobilitātes iespaidā

Obligāta profesionālā pilnveide atbilstoši darba tirgus prasībām Latvijā ir tikai daļā reglamentēto profesiju. Piemēram, būvniecības un medicīnas jomā, profesionālo organizāciju izsniegtie sertifikāti, kas ļauj patstāvīgi darboties konkrētajā profesijā tiek izsniegti tikai uz konkrētu laiku, piemēram, 5 gadiem. Lai atjaunotu sertifikātu, ir jāveic re-sertifikācija, kas atkarībā no profesijas ietver vai nu eksāmenu par jaunumiem tehnoloģijās un darba metodēs, vai noteiktu skaitu profesionālās pilnveides kursu apmeklējumu vai arī darba pieredzi profesijā. Darbinieku profesionālā pilnveide Latvijā ir atkarība gan no konkrētā darba devēja, gan no nozares.

6 – Profesionālās izglītības pedagogu apmācība

0601 – Vispārēja informācija

Profesionālās izglītības iestāžu pedagogu izglītības un profesionālās izglītības sistēmas uzlabošana ir viens no galvenajiem punktiem Izglītības attīstības koncepcijā (2002-2005), kuru ir izstrādājusi Izglītības un zinātnes ministrija. Tas ir vērsts uz profesionālās izglītības kvalitātes uzlabošanu atbilstoši sabiedrības un ekonomikas vajadzībām.

Saskaņā ar Izglītības likumu (1998) par skolotāju izglītības un tālākizglītības koordinēšanu atbildīgā institūcija ir Izglītības un zinātnes ministrija.

Saskaņā ar Profesionālās izglītības likumu (1999), no 01.01.2004. tiesības strādāt par pedagogu profesionālās izglītības mācību iestādēs ir personām, kam:

- ir atbilstoša profesionālā kvalifikācija un pedagoģiskā izglītība;
- ir atbilstoša profesionālā kvalifikācija un kas iegūst pedagoģisko izglītību, kas atbilst profesionālās izglītības iestāžu pedagogu kvalifikācijas standartiem, ko ir noteicis Ministru Kabinets.

Ministru kabineta 2000.gada 3.oktobra noteikumi Nr.347 “Noteikumi par prasībām pedagogiem nepieciešamajai izglītībai un profesionālajai kvalifikācijai”:

- precizē profesionālās kvalifikācijas prasības profesionālās izglītības un profesionālās ievirzes izglītības pedagogiem un nosaka termiņu, kad šīs prasības stājas spēkā,
- nosaka izglītības programmas, kuras apgūstot personas iegūst tiesības strādāt profesionālās izglītības programmās:

1) Pamatizglītības pakāpē:

- *vispārizglītojošo mācību priekšmetu skolotājiem*: profesionālā augstākā pedagoģiskā izglītība, skolotāja kvalifikācija atbilstoši izglītības pakāpei, mācību priekšmetam vai kursam.
- *profesionālo mācību priekšmetu skolotājiem*: profesionālā vidējā izglītība vai Latvijas Amatniecības kameras piešķirtā amatnieka kvalifikācija, kas atbilst amata meistara līmenim nozarē un pedagoģiskā izglītība.

2) Vidējās izglītības pakāpē:

- *vispārizglītojošo mācību priekšmetu skolotājiem*: profesionālā augstākā pedagoģiskā izglītība, skolotāja kvalifikācija atbilstoši izglītības pakāpei, mācību priekšmetam vai kursam vai akadēmiskā izglītība (bakalaurs) atbilstīgā zinātnes nozarē un profesionālā kvalifikācija – skolotājs.

- *profesionālo mācību priekšmetu skolotājiem*: profesionālā augstākā izglītība nozarē un pedagoģiskā izglītība vai arodizglītības programmās - profesionālā vidējā izglītība vai Latvijas Amatniecības kameras piešķirtā amatnieka kvalifikācija, kas atbilst amata meistara līmenim nozarē un pedagoģiskā izglītība

Profesionālās izglītības iestādēs pedagogu profesionālās kvalifikācijas apstiprina valsts atzīti dokumenti, kas apliecina attiecīgo profesionālo izglītību (kvalifikāciju) un pedagoģisko izglītību. IZM instrukcija Nr. 8 no 10.07.2002. "Profesionālās izglītības iestāžu pedagogu pedagoģiskās izglītības un kvalifikācijas celšanas kārtība" šos dokumentus detalizēti apraksta.

Pedagoģisko kvalifikāciju vajadzētu iegūt profesionālās vidējās vai augstākās izglītības ietvaros, vai arī caur akadēmiskām studiju programmām, atbilstoši mācāmo programmu līmenim un nozarei. Šīs kvalifikācijas apstiprina šādi valsts atzīti dokumenti:

- profesionālās vidējās izglītības diploms noteiktā specializācijā – tas apliecina, ka ir iegūtas kvalifikācijas, lai mācītu profesionālās ievirzes kursus, profesionālās pamatizglītības kursus un arodizglītības kursus;
- pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības diploms (koledžas diploms) un augstskolas diploms noteiktā specializācijā – apstiprina kvalifikāciju mācīt profesionālās vidējās izglītības un pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības līmenī;
- dokuments, ko piešķirusi profesionāla asociācija (meistara diploms) noteiktā specializācijā – apstiprina profesionālās kvalifikācijas mācīt profesionālās pamatizglītības, arodizglītības un profesionālās vidējās izglītības programmas.

2.7 Profesionālās izglītības pedagogu loma

Profesionālās izglītības skolotāja darbība ir saistīta ar:

- izglītības programmas īstenošanu atbilstoši valsts profesionālās izglītības standartam un profesijas standartam:
  - līdzdalību izglītības programmu izstrādē;
  - mācību priekšmetu metodisko materiālu izstrādi;

- mācību metodoloģijas izvēli;
  - izglītības programmas mērķiem un uzdevumiem atbilstošas mācību metodikas izvēli;
  - izglītības procesa realizāciju atbilstoši izglītības programmas mērķiem un uzdevumiem.
- Audzēkņu izglītības procesā iegūto zināšanu un prasmju vērtēšanu un analīzi:
    - diagnosticējošo un gala pārbaudījumu izstrādi audzēkņu teorētisko zināšanu un prasmju un iemaņu pārbaudei;
    - mācību metodēm atbilstošu vērtēšanas metožu izvēli;
    - iegūto rezultātu izvērtēšanu un analīzi;
    - inovatīvās darbības īstenošanu.
  - Audzēkņu radošās attieksmes un patstāvības mācību procesā attīstīšanu:
    - darbs ar audzēkņiem, lai attīstītu un veidotu radošu un patstāvīgi domājošu, profesionāli izglītotu personību;
    - audzēkņu attīstību, veicinot uzņemties risku un atbildību, nomainot “es nespēju” filozofiju ar “es spēju”;
    - morālo un garīgo vērtību veidošanu;
    - spēju teorētiskās zināšanas pielietot praksē;
    - atbilstoša darba stila un saskarsmes metožu izvēli.
  - Jaunu ideju, tehnoloģiju, metožu un paņēmieni meklēšanu un īstenošanu:
    - darba tirgus prasību izpēti un analīzi;
    - mācību priekšmetu programmu aktualizāciju atbilstoši profesiju standartiem un darba tirgus prasībām;
    - informācijas tehnoloģiju pielietošanu informācijas ieguvē un analīzē.

Profesionālās izglītības attīstības kontekstā pedagogi savā tiešajā darbībā ir reformu īstenoņāji izglītības iestādē. Pedagogu darbībai ir:

- jāveicina izglītības iestādes institucionālā attīstība un atvērtība darba tirgum, sadarbībai ar savā teritorijā esošajiem uzņēmumiem un profesionālajām organizācijām;

- jāsekmē jaunu mācību formu, balstītu uz izglītotāju un darba devēju sadarbības attīstību, uz mācīšanas/mācīšanās mijiedarbības starp audzēkņiem un pedagogiem modernizēšanu;
- jāveido jauna pieeja profesionālās izglītības pedagogu tālākizglītības sistēmas attīstībai.

0602 – Profesionālās izglītības iestāžu pedagogu apmācība izglītības iestādēs.

Latvijā skolotāju apmācība profesionālās izglītības iestādēs netiek praktizēta. Latvijā skolotājiem nepieciešamo pedagoģisko izglītību var iegūt mācoties:

- profesionālās augstākās izglītības programmā, kas piešķir kvalifikāciju “pedagogs”, vai akadēmiskā studiju programmā izglītības nozarē, kas piešķir bakalaura vai maģistra grādu;
- profesionālās pilnveides programmā (pedagoģiskās izglītības kursus, kas ietver vismaz 320 kontaktstundas, programmas, kas ilgst vismaz vienu gadu), kas piešķir sertifikātu pēc IZM apstiprināta parauga, ja persona ir ieguvusi profesionālo vidējo izglītību (vai vispārējo vidējo izglītību un Latvijas Amatniecības kameras piešķirtu meistara diplomu), vai ir ieguvusi augstāko izglītību un strādā profesionālās izglītības iestādē (tas attiecas tikai uz profesionālo priekšmetu skolotājiem).
- pedagoģiskās zinības un prasmes pašmācības ceļā, profesionālās pilnveides kursus, semināros, projektos un citos pasākumos, kas attīsta pedagoģiskās prasmes.

Dažādus pedagogu izglītības kursus piedāvā arī pašvaldību mācību centri, pilsētu un rajonu izglītības pārvaldes un skolotāju profesionālās asociācijas.

Izglītības sistēmas informatizācijas nodrošināšana ir viens no Latvijas Republikas 7.Saeimā apstiprinātās Izglītības attīstības koncepcijas 2002.-2005. īstenošanas rīcības virzieniem

Izglītības sistēmas informatizāciju sāka 1998. gadā Latvijas izglītības informatizācijas sistēmas (LIIS) projekta ietvaros. LIIS projekta darbības rezultātā

Latvijas izglītības iestādes nodrošina ar modernu datortehniku un interneta pieslēgumu.

Turpmākajos gados nepieciešams:

- turpināt nodrošināt izglītības iestādes ar datortehniku, kā arī izveidot un uzlabot interneta pieslēgumus;
- turpināt attīstīt informācijas tehnoloģiju izmantošanu mācību un metodisko materiālu izstrādē;
- turpināt pedagogu pirmreizējo apmācību datortehnikas lietošanā un apmācību moderno informācijas tehnoloģiju izmantošanai konkrētā mācību priekšmeta apgūvē;
- Latvijas izglītības informatizācijas sistēmas īstenošanā attīstīt sadarbību ar citiem informāciju tehnoloģijas projektiem, bibliotēku un pašvaldību vienotām informācijas sistēmām.

0603 – Profesionālo izglītības iestāžu pedagogu apmācība darba vietā (māceklība un tālākizglītība uzņēmumos)

Daudzos gadījumos uzņēmumu darbinieki strādā izglītības iestādēs, neatstājot savu pamatdarba vietu, un māca atsevišķus kursus un sniedz metodisko atbalstu citiem skolotājiem. Gadījumi, kad skolotāji paņem bezalgas atvaļinājumu no mācību iestādes, lai stātos darbā uzņēmumā un atgrieztos darbā mācību iestādē pēc iepriekš norunāta laika, ir reti Latvijā.

0604 – Profesionālās izglītības pedagogu tālākizglītība

Pedagogu tālākizglītības veicināšanai ir izveidots Pedagogu tālākizglītības atbalsta fonds (Ministru kabinets 1995.gada 7.martā apstiprināja fonda nolikumu).

Fonda sastāvā ir 11 fonda locekļi: Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvji, Zemkopības ministrijas pārstāvis, Kultūras ministrijas pārstāvis, Labklājības ministrijas pārstāvis, Latvijas Izglītības vadītāju asociācijas pārstāvis, skolotāju profesionālo asociāciju pārstāvis, Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrības pārstāvis.

No fonda līdzekļiem tiek daļēji segta mācību maksa strādājošiem skolotājiem par:

- skolotāju darba specifikai atbilstošām studijām maģistrantūrā;

- profesionālajām studijām augstskolu pedagoģijas specialitātēs neklātienē vai studējošiem kā eksterniem;
- tālākizglītošanos Izglītības un zinātnes ministrijas atzītos pedagogu profesionālās meistarībasursos.

7 – Prasmju un kompetenču attīstība

0701 – Nepieciešamo prasmju noteikšana

Katrai profesijai nepieciešamās prasmes un iemaņas tiek iestrādātas profesijas standartos. Profesiju standarta projektu var izstrādāt gan izglītības iestāžu, gan sociālo partneru pārstāvji. Profesijas standartu ekspertīzi organizē Izglītības un zinātnes ministrija, kas veido darba grupu, kurā ietilpst gan darba devēju, gan nozares darbinieku, gan izglītības iestāžu pārstāvji. Beigās profesijas standartu apstiprina Profesionālās izglītības un nodarbinātības trīspusējās sadarbības apakšpadome un izglītības un zinātnes ministrs. Profesijas standarts ietver nodarbinātības aprakstu, kurā minēts konkrēti pienākumi un uzdevumi, ar kuriem nodarbojas profesijas pārstāvis, un prasmes un zināšanas, kas nepieciešamas, lai minētos uzdevumus varētu veikt. Profesijas standarts arī nosaka, kuram profesionālās kvalifikācijas līmenim katra konkrētā profesija atbilst. Veidojot izglītības programmas, izglītības iestādēm ir jānodrošina, lai tiktu apgūtas visas profesijas standartā noteiktās zināšanas, prasmes un iemaņas.

Nozaru apraksti, kas nosaka konkrētā nozarē nepieciešamos darbiniekus, viņu prasmes un iemaņas, kā arī nākotnes perspektīvas tika izstrādāti tikai dažām nozarēm Phare projekta ietvaros, piemēram, informācijas tehnoloģijas un būvniecība.

0702 – Pārejas veidošana starp profesionālās izglītības posmiem

Pieņemot Profesionālās izglītības likumu 1999.gadā, tika izveidota Latvijas profesionālās izglītības kvalifikāciju sistēma. Tā ir iekļauta kopējā Latvijas izglītības sistēmā un cieši saistīta gan ar vispārējo vidējo, gan augstāko izglītību. Ieviešot centralizētos noslēguma eksāmenus arī profesionālās vidējās izglītības programmu beidzējiem, tiks nodrošināts, ka visiem, kuri iegūs vidējo vispārējo izglītību, būs vienādi pārbaudījumi un vienādas iespējas iestāties augstskolās.

Tā kā arodizglītības programmās tiek apgūta tikai daļēji vidējā vispārējā izglītība, tad šo programmu beidzējiem tiek piedāvātas speciālās izlīdzinošas vidējās vispārējās izglītības programmas, lai viņi varētu iegūt arī vidējo vispārējo izglītību un pēc tam iestāties augstskolā.

Pieņemot Profesionālās izglītības likumu 1999.gadā, tika izveidota Latvijas profesionālās izglītības kvalifikāciju sistēma. Tā ir iekļauta kopējā Latvijas izglītības sistēmā un cieši saistīta gan ar vispārējo vidējo, gan augstāko izglītību. Ieviešot centralizētos noslēguma eksāmenus arī profesionālās vidējās izglītības programmu beidzējiem, tiks nodrošināts, ka visiem, kuri iegūs vidējo vispārējo izglītību, būs vienādi pārbaudījumi un vienādas iespējas iestāties augstskolās.

Pirmā līmeņa profesionālā augstākā izglītība ir jauna augstākās izglītības daļa Latvijā. Tā kā profesionālā izglītība Latvijā balstās uz programmu principa, tad iespējas mainīt programmas mācību laikā ir visai ierobežotas.

0703 – Mācību programmu atjaunošana

Profesionālās izglītības programmas ir profesionālo izglītību reglamentējošs dokuments, kas atbilstoši attiecīgās izglītības pakāpes valsts profesionālās izglītības standartam nosaka:

- 1) profesionālās izglītības programmas uzdevumus;
- 2) profesionālās izglītības programmas saturu;
- 3) profesionālās izglītības programmas īstenošanas plānu;
- 4) prasības attiecībā uz iepriekšējo izglītību;
- 5) profesionālās izglītības programmas īstenošanai nepieciešamo personālu, finansu un materiālos līdzekļus.

Profesionālās izglītības programmu izstrādā izglītības iestāde, kura izstrādā izglītības programmas projektu atbilstoši Latvijas Republikas normatīvajiem dokumentiem un iesniedz izglītības programmas novērtēšanai Profesionālās izglītības centrā. Profesionālās izglītības Centrs izvērtē profesionālās izglītības programmu atbilstību valsts profesionālās vidējās izglītības standartam, valsts arodizglītības standartam, kā arī profesijas

standartam. 2003. gadā Profesionālās izglītības centrs izvērtēja 1687 profesionālās izglītības programmas, tai skaitā:

- 683 profesionālās tālākizglītības programmas (41%);
- 375 profesionālās pilnveides izglītības programmas (22%);
- 302 profesionālās vidējās izglītības programmas (18%);
- 176 arodizglītības programmas (10%);
- 151 profesionālās pamatizglītības programmu (9%).

Lai uzlabotu profesionālās izglītības programmu kvalitāti un atbilstību mainīgajām darba tirgus prasībām, Profesionālās izglītības centrs organizē metodisko līdzekļu izstrādi izglītības programmu izveidei (piemēram, 2003. gadā šūto izstrādājumu izgatavotāja, apdares darbu strādnieka, un restorāna servisa speciālistu profesijās).

Tā kā 1999.gadā tika radīta jauna Latvijas profesionālo kvalifikāciju sistēma, tad arī mūsdienīgas prasības programmu izstrādē tika iekļautas programmu standartos. Obligātie mācību priekšmeti ir latviešu valoda, svešvaloda, matemātika, lietišķā informātika, vēsture, biznesa pamati. Izglītības programmas tiek akreditētas ilgākais uz sešiem gadiem, tas nozīmē, ka pārakreditējot programmu to iespējams arī atjaunot. Izglītības iestādes ir atbildīgas par to, lai darba devēji un citi sociālie partneri tiktu iesaistīti izglītības programmas izstrādē, bet Izglītības un zinātnes ministrija tos iesaista akreditācijas procesā.

8 – Mācību rezultātu apstiprināšana – atzišana un mobilitāte

0801 – Formālās izglītības mācību rezultātu atzišana : vispārēja koncepcija un shēmas

Beidzot profesionālās izglītības iestādi, kvalifikācijas nosaukums ir minēts dokumentā, ko profesionālās izglītības iestāde izsniedz. Ministru Kabineta 2001.gada noteikumi Nr 339 „Kārtība, kādā izsniedzami valsts atzītu profesionālo izglītību un profesionālo kvalifikāciju apliecinājoši dokumenti un dokumenti par akreditētas profesionālās izglītības programmas daļas apguvi” nosaka, ka valsts atzīti profesionālo kvalifikāciju apliecinājoši

dokumenti tiek piešķirti par akreditētas profesionālās izglītības programmas apguvi. Šie noteikumi nosaka arī kvalifikācijas apliecinošo dokumentu paraugus, tas nozīmē, ka visiem viena līmeņa programmas absolventiem ir vienāda parauga dokumenti, kuros tiek ierakstīta atbilstoša izglītības iestāde un konkrētā profesija. Valsts ģerbonis izglītības dokumenta pirmajā lappusē apliecina, ka tā ir valsts atzīta kvalifikācija.

Lai iegūtu šādu dokumentu, audzēknim ir jāizpilda visas valsts izglītības standartā noteiktās prasības, t.i., ir jāsaņem vērtējums visos mācību priekšmetos, praktiskajās mācībās un kvalifikācijas praksē un jānokārto profesionālās kvalifikācijas eksāmens ar atzīmi, ne zemāku par „viduvēji” – 5. Ministru Kabineta 2000.gada noteikumi „Noteikumi par profesionālajām kvalifikācijām, kuras iegūstot kārtojami centralizētie profesionālās kvalifikācijas eksāmeni” nosaka, ka vairumā gadījumu, lai iegūtu otrā vai trešā līmeņa profesionālo kvalifikāciju ir jākārtā centralizētie profesionālās kvalifikācijas eksāmeni. Šo eksāmenu saturu izstrādā ministriju profesionālās izglītības centri. Tos parasti kārtā mācību un eksaminācijas centros un tie nodrošina, ka visi, kas iegūst kādu konkrētu kvalifikāciju – profesiju, tiek pārbaudīti un vērtēti ar vienādām metodēm. Centralizētajos kvalifikācijas eksāmenos piedalās sociālie partneri. Viņi parasti ir eksaminācijas komisijas vadītāji.

Ja personai ir iegūts valsts atzīts profesionālo kvalifikāciju apliecinošs dokuments, viņa var strādāt šajā profesijā – gan reglamentētā, gan nereglamentētā. Atsevišķos gadījumos, ja profesija ir reglamentēta, piemēram, būvniecībā, medicīnā, ar šo dokumentu var strādāt tikai sertificēta speciālista uzraudzībā. Lai iegūtu pastāvīgas prakses tiesības ir 2-5 gadi jānostrādā sertificēta speciālista uzraudzībā un tad jāiegūst sertifikāts (ar sertifikācijas eksāmenu vai bez), ko izdod atbilstošā kompetentā institūcija – parasti profesionālā asociācija. Sertifikācijas eksāmens, ko veido profesionālās asociācijas parasti pārbauda pretendenta spējas savas zināšanas un prasmes pielietot praktiskā darbā.

0802 – Neformālās un netiešās izglītības atzīšana

Latvijā nav likumdošanas, kas reglamentētu neformālās izglītības atzīšanu. Katra izglītības iestāde, kas ir realizē neformālās izglītības programmas, pati arī izvirza nosacījumus savu dokumentu izsniegšanai. Šie dokumenti tiek izsniegti tikai izglītības

iestādes vārdā. Darba devēja kompetencē ir izvērtēt, vai neformālās izglītības dokuments ir pietiekams, lai ieņemtu konkrēto amatu, vai nē.

Profesionālās asociācijas, organizējot darbinieku tālākizglītību pašas izvēlas, kuras neformālās izglītības programmas tiek atzītas.

Arī darba devēji paši var izvēlēties un noteikt, kuras neformālās izglītības programmas atzīt. Lielākiem uzņēmumiem ir personāla apmācības plāni, kuros tiek noteikts arī kādas neformālās izglītības programmas ir jāpagūst konkrētajam speciālistam.

Neformālā izglītība netiek atzīta formālajā izglītībā.

9 – Profesionālā orientēšana un konsultēšana

0901 – Stratēģija un nodrošināšana

Labklājības un Izglītības un zinātnes ministrijas ir valstī atbildīgās par karjeras informāciju un profesionālo orientāciju. Profesionālās orientācijas mērķus Latvijā nosaka Profesionālās orientācijas koncepcija Latvijas Republikā (pieņemta 15.11.1994.). LM politiku profesionālās orientācijas sfērā īsteno Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūra (PKIVA), kas ir tās pārraudzībā un kas darbojas saskaņā ar Sociālās apdrošināšanas likumu (pieņemts 07.09.1995.) un Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumu (pieņemts 09.05.2002.), kura 7.pants. Bezdarba samazināšanas preventīvie pasākumi nosaka:

Bezdarba samazināšanas preventīvie pasākumi ir profesionālās orientācijas un konsultēšanas pakalpojumi, kuri tiek sniegti personām, kas vēlas iegūt izglītību vai kas strādā vai vēlas strādāt algotu darbu, un kuru mērķis ir veicināt personu konkurētspēju darba tirgū un sniegt tām palīdzību profesionālās karjeras izvēlē.

Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūras klienti var saņemt šādus pakalpojumus:

- individuālās un grupu konsultācijas par karjeras un izglītības izvēli un profesionālo piemērotību;
- individuālas konsultācijas darba meklēšanas jautājumos;
- mācību semināri jauniešiem un pieaugušajiem par karjeras attīstību un darba meklēšanas jautājumiem;
- informatīvas konsultācijas par izglītības iespējām Latvijā un ārzemēs.

PKIVA tika izveidota 1987.gadā; 2002.gadā tai ir konsultāciju kabineti 20 Latvijas rajonos un mobilā konsultāciju grupa.

Izglītības likumā (pieņemts 17.11.1998.)noteikts, ka rajona pašvaldība nodrošina bērnu un jauniešu profesionālo orientāciju. Savukārt, Profesionālās izglītības likumā (pieņemts 30.06.1999.) noteikts, ka IZM organizē profesionālo orientāciju un darba tirgus attīstības un darbaspēka pieprasījuma izpēti.

IZM 2000. gadā Profesionālās izglītības attīstības aģentūras ietvaros izveidoja Profesionālās orientācijas un informācijas centru (POIC), kas nodarbojas ar informāciju par profesionālo izglītību Latvijā un ES valstīs. POIC darbību daļēji finansē IZM un daļēji – ES izglītības sadarbības programma *Leonardo da Vinci*. Centrs, ar diviem darbiniekiem, sadarbojas ar līdzīgām organizācijām Eiropā, kopīgi veidojot “Eiro-orientācijas tīklu” (*“Euroguidance Network”*).

Profesionālās un augstākās izglītības iestādēs nav karjeras konsultantu. Augstskolas dažreiz organizē karjeras dienas, kurās piedalās arī uzņēmumu pārstāvji. Sameklēt sev darbu ir galvenokārt pašu absolventu pienākums. Karjeras izvēles konsultanti būtu ļoti noderīgi profesionālās izglītības iestādēs, jo tie palīdzētu audzēkņiem izvēlēties tālāko ceļu. Karjeras izglītības un profesionālās orientācijas pasākumu attīstībai izglītības iestādēs ir paredzēts arī piesaistīt Eiropas Sociālā fonda līdzekļus.

0902 – Mērķa grupas

Kopējais PKIVA konsultēto cilvēku skaits profesijas izvēles jautājumos 2002.gadā ir 30442. No tiem 21828 bija vecāko klašu skolēni, 4007 bezdarbnieki, 481 profesionālo, 351 augstāko izglītības iestāžu audzēkņi, 1019 nestrādājoši darba meklētāji, kuri nav reģistrēti NVA, 1572 strādājošie un 1184 skolēnu vecāki. Salīdzinot ar 2001.gadu, PKIVA konsultēto cilvēku skaits palielinājies par 8474 jeb par 39%.²⁴

Konsultatīvajā darbā ar klientiem Centrā tiek izmantotas dažādas darba formas:

²⁴ PKIC 2002.gada darba pārskats – Rīga, 2003.

- individuāla padziļināta konsultācija izglītības un profesijas izvēles jautājumos un karjeras plānošanā, kas ietver profesionālo pašnoteikšanos,
- grupveida konsultācija optimālās profesionālās darbības jomas noskaidrošanai, kas ietver profesionālo pašnoteikšanos (ar konkrētu profesiju piemēriem),
- informatīva konsultācija par izglītības iespējām,
- informatīva konsultācija par profesiju saturu,
- profesionāli nozīmīgo īpašību, spēju, nervu sistēmas individuālo īpašību u.c. noteikšana,
- semināri – treniņi jauniešiem “Jūs un jūsu karjera”,
- semināri – treniņi darba meklētājiem “Kā atrast darbu”,
- konsultācijas darba meklēšanas paņēmieni pilnveidošanā un CV sagatavošanā.

0903 – Profesionālās orientēšanas un konsultēšanas personāls

Kopējais darbinieku skaits PKIVA 2002.gadā ir 53, kopējais profesijas izvēles konsultantu skaits ir 37, no tiem 3 vīrieši un 34 sievietes, vidējais konsultantu vecums – 36 gadi. Prasība darbam PKIVA ir augstākā izglītība psiholoģijā (akadēmiskā vai profesionālā – izglītības ieguves laiks 4-5 gadi), bet augstākā pedagoģiskā izglītība arī ir pieņemama.

10 – Finansēšana: investīcijas cilvēkresursos

1001 - Pamatinformācija

Izglītībai veltītie izdevumi pieaug no gada uz gadu un sastāda samērā augstu IKP procentu, bet faktiskās summas tomēr ir nepietiekošas

... tabula: Valsts budžeta izdevumi izglītībai, %.

	1998.	1999.	2000.	2001.	2002	2003
No kopējā	15,7	15,1	16,9	18,3	18,4	17,8
No	6,9	6,7	6,8	6,9	6,5	6,3

IKP						
-----	--	--	--	--	--	--

Avots: Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību - EM, Rīga, 2002. jūnijs.

Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību - EM, Rīga, 2004. jūnijs.

Izdevumi uz izglītojamo (rēķinot PPS vienībās Eiro) 1999.gadā Latvijā bija ļoti zemi. Vidējā izglītībā izdevumi uz vienu izglītojamo Latvijā bija 1600, ES – 5900, augstākajā izglītībā – Latvijā -1900, ES – 8800.²⁵

Budžeta izdevumi profesionālajai izglītībai (izņemot augstāko) 1999. un 2000.gadā bija apmēram 0,7% no IKP, un tas nav pietiekami, lai veicinātu attīstību. Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, finansējums 2001.gadā ir pieaudzis tikai skolotāju algu palielinājuma dēļ. 2001.gadā 97% no izdevumiem bija paredzēti uzturēšanas izdevumiem un tikai 3% - kapitālieguldījumiem.

Kopējo profesionālās izglītības iestāžu budžetu (30,2 miljoni LVL) 2000.gadā veidoja 85% (25,6 miljoni LVL) dotācija no vispārējiem ieņēmumiem un 15% (25,6 miljoni LVL) pašu ieņēmumi (profesionālās izglītība iestāžu maksas pakalpojumi).

Studiju kreditēšana augstākajā izglītībā ir strauji pieaugusi pēdējos gados. Piešķirto studiju kredītu skaits ir strauji pieaudzis, 2590 – 1997.gadā, 11 600 – 1999.gadā, 30 280 – 2001.gadā, tomēr vidējais studiju kredīta apjoms ir palicis nemainīgs 450 LVL gan 1999., gan 2001.gadā.

Valsts līmenī nav noteikti kādi speciāli mērķi, kas būtu jāsasniedz attiecībā uz izglītības finansējumu. Izglītības attīstības koncepcija paredz palielināt izglītības izmaksu efektivitāti katrā izglītības pakāpē un nosaka, ka papildu finansējums (apmēram 13 miljoni LVL 2003.gadā un 17 miljoni LVL 2004. un 2005.gadā) ir nepieciešams, lai būtu iespējams sasniegt koncepcijā izvirzītos mērķus. Lielāka daļa finansējuma ir paredzēta augstākās izglītības attīstībai.

1002 – Profesionālās izglītības finansējums

²⁵ Eurostat, *Key Data on Education in Europe*, Luxembourg, 2002.

Profesionālās izglītības attīstības programma 2003.-2005.gadam paredz, ka, lai uzlabotu profesionālās izglītības pieejamību un kvalitāti, papildu nepieciešami 7,7 miljoni LVL 2004. un 2005.gadā,.

Tikai akreditētas SPI skolas drīkst saņemt valsts finansējumu un piedalīties konkursā bezdarbnieku apmācībai.

1003 –Profesionālās tālākizglītības un pieaugušo izglītības finansējums.

Lai arī izdevumi izglītībai veido diezgan ievērojamu daļu no IKP, izdevumi tālākai profesionālai izglītībai un bezdarbnieku apmācībai joprojām saglabājas zemi. Nav precīzu datu par kopējo ieguldījumu tālākā izglītībā Latvijā. Saskaņā ar CSP pieejamajiem datiem, gadskārtējie valsts budžeta izdevumi, kas veltīti pieaugušo izglītības iestādēm, ir samazinājušies. Ir dažādi pieaugušo izglītības finansējuma avoti: dalībnieku iemaksas, darba devēja ieguldījums, nevalstisko organizāciju ieguldījums, vietējo pašvaldību maksājumi un valsts budžeta daļa. Jāatzīmē, ka dalībnieku iemaksas veido tik pat lielu summu, cik uzņēmumu maksa par darbinieku mācībām.

2. tabula. Pieaugušo izglītības iestāžu finansējums (tai skaitā bezdarbnieku izglītībai un pārkvalifikācijai un ierēdņu mācībām) (tūkst. LVL).

	1999	2000	2001.gadā	2002.gadā	2003.gadā
Kopīgais gada finansējums	11568,9	10629,4	12987,3	10563,2	11593,3
Tai skaitā:					
No valsts budžeta	5545,2	4763,7	5509,5	3065,1	3526,4
No pašvaldību budžeta	393,5	415,9	455,6	482,4	292,7
Dalībnieku iemaksas	2633,3	2659,4	2298,0	2700,5	3233,6
Uzņēmumu un organizāciju maksa par	2836,9	2581,8	2798,2	3313,1	3995,4

darbinieku mācībām					
Citi avoti	160,0	208,6	1926,0	1002,1	545,2

Avots: CSP dati, 2004.

Pēc Eurostat datiem kopējās darbinieku profesionālās apmācības kursu izmaksas sastādīja 1,1% no kopējām darbaspēka izmaksām visos uzņēmumos Latvijā, tas ir daudz mazāk nekā ES valstīs (no 1,2% Portugālē līdz 3% Dānijā) un mazāk nekā Čehijā 1,9% un Igaunijā – 1,8%, bet vairāk nekā Lietuvā – 0,8%, un atbilst aptuveni kandidātvalstu vidējam rādītājam 1,2%²⁶.

Vidējās izmaksas uz vienu dalībnieku Latvijā ir salīdzinoši augstas (324 EUR), no 10 kandidātvalstīm augstākas ir tikai Ungārijā (505 EUR), Igaunijā (428 EUR) un Slovēnijā (333 EUR).

Aktīviem nodarbinātības pasākumiem atvēlētā finansējuma līmenis ir zems. 2000.gadā tas bija 0,25% no IKP, 2001.gadā – 0,22% un 0,16% - 2002.gadā. Aktīvie nodarbinātības pasākumi tiek finansēti no valsts pamatbudžeta (darba tirgus administrēšana (0,12% no IKP)- Nodarbinātības valsts dienesta (NVD) uzturēšana, darba aizsardzības un darba likumdošanas aktu piemērošanas valsts kontrole, kā arī pagaidu algoti sabiedriskie darbi tiek finansēti no šīs valsts pamatbudžeta līnijas) un speciālā nodarbinātības budžeta (0,04% no IKP 2002.gadā tika veltīti bezdarbnieku apmācībai, profesionālajai orientācijai un konkurētspējas paaugstināšanai, bet 0,4% no IKP – bezdarbnieku pabalstiem).²⁷

²⁶ 1999.gada Eurostat otrajā darbinieku profesionālās izglītības apsekojumā piedalījās arī deviņas kandidātvalstis. Latvijā 1999. g. tiešie izdevumi darbinieku profesionālās apmācības organizācijai bija 16,9 miljoni LVL jeb 86 LVL uz vienu darbinieku tajos uzņēmumos, kas piedāvāja mācības. Darbaspēka izmaksas darbinieku profesionālās apmācības kursu dalībniekiem (netiešās izmaksas) šo kursu apmeklēšanas laikā bija 8,1 miljoni LVL. Tātad kopējās darbinieku profesionālās apmācības kursu izmaksas sastādīja 2,5 miljonu LVL jeb 1,1% no kopējām darbaspēka izmaksām visos uzņēmumos

²⁷ Sociālās apdrošināšanas speciālā budžets veidojas no noteiktajiem maksājumiem valsts obligātajā sociālajā apdrošināšanā. 1999. g. 25. novembrī tika pieņemts jauns likums "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumiem". Šis likums atvieto iepriekšējo un nosaka, ka bezdarba apdrošināšanas pakalpojumus finansē no Valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta. Likums nosaka, ka no 2002. g. 1. janvāra sociālās apdrošināšanas budžeta līdzekļi tiek izmantoti aktīvās nodarbinātības pasākumu finansēšanai, bet ne vairāk kā 10% apmērā no gada kopējā budžeta

Valsts finansējums pieaugušo izglītībai (ieskaitot finansējumu ierēdņu apmācībai un bezdarbnieku pārkvalifikācijai) ir samazinājies par 15% laikā starp 1999./2000. un 2000./2001.mācību gadu. Samazinājumu nevarēja kompensēt arī pašvaldību pieaugušais finansējums. Dažas pašvaldības atvēl noteiktu procentu no budžeta pieaugušo izglītošanai.

Latvijas nodokļu sistēma nestimulē darba devēju vēlmes ieguldīt savu darbinieku apmācībā. Apmēram tikai 4% uzņēmumu ir apmācības budžets. Profesionālā apmācība ir pieejama, galvenokārt, tikai lielos un ekonomiski stabilos uzņēmumos.

1004 – Finansējums bezdarbnieku apmācībai

Galvenā iestāde, kas īsteno darba tirgus politiku un bezdarbnieku programmas, ir Nodarbinātības valsts dienests (NVD), ko izveidoja 1992. gadā. NVD reorganizēja 1999. gadā par valsts bezpeļņas akciju sabiedrību Labklājības ministrijas pārziņā. Saskaņā ar Valsts aģentūru likumu un MK rīkojumu Nodarbinātības valsts dienests 2003.gada rudenī tika reorganizēts par valsts aģentūru “Nodarbinātības valsts aģentūra” (NVA). Šis jaunais statuss ir atbilstošāks NVD funkcijām, jo tā ir valsts iestāde, kas nodrošina pakalpojumus sabiedrībai ar valsts budžeta finansējumu, bet tā nav peļņu nesošs uzņēmums.

Likums “Par apdrošināšanu bezdarba gadījumos” tika pieņemts 1999. g. 25. novembrī.

Šis likums nosaka, ka bezdarbnieku apdrošināšanas pakalpojumus finansē valsts sociālās apdrošināšanas speciālais budžets. Likums paredz, ka no 2002. g. 1. janvāra

Nodarbinātības speciālā budžeta līdzekļi tiek izmantoti aktīvo darba tirgus pasākumu finansēšanai, bet ne vairāk kā 10% apmērā no gada kopējā Nodarbinātības budžeta.

Lai arī saskaņā ar jauno Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumu NVA klientu loks tiek paplašināts, tā finansējums netika palielināts. Finansējums aktīvajiem nodarbinātības pasākumiem pat ir samazinājies no 0,25% no IKP 2000.gadā līdz 0,22% 2001.gadā un 0,16 2002.gadā. Visvairāk ir samazinājies finansējums bezdarbnieku apmācībai un pārkvalifikācijai - no 0,08% no IKP 2001. g. līdz 0,04% 2002.gadā.

2003. gadā apmēram 72% no kopējiem darba tirgum tērētajiem līdzekļiem tika izmantoti pasīvajiem pasākumiem (pabalstiem), 24% tika paredzēti aktīvajiem nodarbinātības pasākumiem (ieskaitot NVD/NVA finansējumu), 3,3% - darba aizsardzībai un darba tirgus likumdošanai un 0,7% profilaktiskajiem pasākumiem (profesionālajai orientācijai).

1005 – Perspektīva investīcijām cilvēkresursos

Attīstības plāna projekts 2004.-2006.gadam, ko MK pieņēma 18.03.2003., paredz šādus pasākumus prioritātes “Cilvēkresursu attīstības un nodarbinātības veicināšana” ietvaros:

- Nodarbinātības veicināšana (43% no kopējā prioritāšu finansējuma ir veltīti šim pasākumam);
- Izglītības un tālākizglītības attīstība (38%);
- Sociālās izstumtības mazināšana (19%);

11 – Eiropas un starptautiskā dimensija

1101 – Nacionālās stratēģijas attiecībā prioritātēm Eiropas Savienības līmenī.

17.10.2002. Saeima apstiprināja Izglītības attīstības koncepciju 2002.-2005.²⁸, kurā ir iekļauti Mūžizglītības memoranda principi. Izglītības attīstības koncepcijas kopējais mērķis ir *nodrošināt tādas pārmaiņas izglītības sistēmā, kas veicinātu uz zināšanām balstītas demokrātiskas un sociāli integrētas sabiedrības veidošanos un Latvijas iedzīvotāju un tautsaimniecības konkurētspējas paaugstināšanos, kā arī vienlaikus saglabātu un attīstītu Latvijai raksturīgas kultūras vērtības.*

Izglītības attīstības koncepcijas²⁹ konkrētie mērķi ir šādi:

- *paaugstināt izglītības kvalitāti visās izglītības pakāpēs un veidos atbilstoši sabiedrības un tautsaimniecības attīstības vajadzībām;*
- *nodrošināt izglītības pieejamību Latvijas iedzīvotājiem mūžizglītības kontekstā;*
- *paaugstināt izglītības izmaksu efektivitāti visās izglītības pakāpēs un veidos.*

Izglītības attīstības koncepcija 2002.-2005. izvirza samērā vispārējus mērķus.

Profesionālās izglītības sistēmas attīstības programma tika apstiprināta MK 2003.gada 4.septembrī. Šis dokuments nosaka kvalitatīvus un kvantitatīvus PI attīstības mērķus saskaņā ar Izglītības attīstības koncepciju 2002.-2005.gadam.

Izglītības un zinātnes ministrija organizēja EK “Mūžizglītības memoranda” sabiedrisko apspriešanu 2001. g. Apspriešana notika semināros, Interneta diskusijās, tika veikta

²⁸ Izglītības attīstības koncepcija 2002.-2005. – Saeimā apstiprināta 17.10.2002.

²⁹ Koncepcijā iekļauto virzienu un attiecīgo mērķu kopskats sniegts pielikuma 25. tabulā.

aptauja, sešās sanāksmēs izskatīja galvenos jautājumus un notika gala konference. Noslēguma ziņojumā³⁰ ir iekļauti galveno jautājumu diskusiju kopsavilkumi, kā arī rekomendācijas svarīgāko mūžizglītības problēmu risināšanai Latvijā. Rekomendācijas apraksta problēmas gan valsts, gan rajonu līmenī.

Attīstības plāna projekts 2004.-2006.gadam, ko MK pieņēma 18.03.2003., paredz šādus pasākumus prioritātes “Cilvēkresursu attīstības un nodarbinātības veicināšana” ietvaros:

- Nodarbinātības veicināšana (43% no kopējā prioritāšu finansējuma ir veltīti šim pasākumam);
- Izglītības un tālākizglītības attīstība (38%);
- Sociālās izstumtības mazināšana (19%);

Otrā līmeņa starpniekinstitūcija ESF ieviešanai nodarbinātības veicināšanas pasākumiem ir Nodarbinātības valsts aģentūra, bet izglītības un tālākizglītības attīstības pasākumiem Profesionālās izglītības attīstības aģentūra. Pirmie projekti konkursi tika atklāti 2004.gadā.

Latvija piedalās svarīgākajos ES izglītības attīstības procesos; gan Kopenhāgenas procesā profesionālajā izglītībā, gan Boloņas procesā augstākajā izglītībā.

1102 – Izglītības internacionalizācijas ietekme uz izglītību un apmācību Latvijā

Latvija piedalās ES Leonardo da Vinči programmā kopš 1998.gada.

Mobilitātes projektu skaits Latvijā 2000-2004.

Projekta veids	2000	2001	2002	2003	2004
Audzēkņu mobilitāte	13	12	17	18	22
Studentu mobilitāte	2	6	4	6	4
Jauno strādnieku mobilitāte	7	8	9	9	13
Cilvēkresursu, profesionālās izglītības vadītāju un	22	27	27	30	39

³⁰ Pārskats par Mūžizglītības memoranda sabiedriskās apspriešanas procesu Latvijā – 2001. jūnijs

plānotāju mobilitāte					
Mobilitātes valodu projekti	10	3	6	2	6
Kopā	54	56	63	65	84

Avots: PIAP aģentūra, *Leonardo da Vinci* II programma

Kopējais dalībnieku skaits *Leonardo da Vinci* mobilitātes projektos

	2000	2001	2002	2003	2004	Kopā
Kopējais dalībnieku skaits	322	301	373	343	543	1882

Avots: PIAP aģentūra, *Leonardo da Vinci* II programma

Latvijas iedzīvotājiem ir arī iespējas iegūt profesionālo kvalifikāciju ārvalstīs. 2001.gadā tika pieņemts likums „Par reglamentētām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu”, kas nosaka procedūru ārvalstīs (ne tikai ES valstīs) iegūtas profesionālās kvalifikācijas atzīšanas reglamentētās profesijās.